

EL CLERGAT SECULAR DE LA BARCELONA DEL DOS-CENTS SEGONS ELS SEUS TESTAMENTS

CARME BATLLE I GALLART
ISABEL DE LA FUENTE I CASTELLÓ
JORDI FERNÁNDEZ-CUADRENCH

Com a continuació de les nostres recerques sobre la societat urbana de la Catalunya baix-medieval, dediquem ara l'atenció al clergat secular barceloní del segle XIII a través de l'anàlisi de les seves darreres voluntats, treball amb el qual volem sumar-nos al merescut homenatge a un altre eminent eclesiàstic. El present estudi es basa, en concret, en un conjunt de vint-i-tres testaments procedents de l'Arxiu Capitular de Barcelona, la cronologia dels quals es troba compresa entre 1210 i 1299. Cal reconèixer que una vintena de documents són pocs si tenim present el dilatat període analitzat i l'important nombre de clergues que havien de viure a la Barcelona medieval, atesa la gran quantitat d'esglésies, monestirs, convents i capelles que, a més de la pròpia Seu, existien a la ciutat i en el seu territori.¹ No obstant això, la riquesa de

1. No és possible donar una xifra aproximada dels clergues que vivien a la ciutat ni establir llur percentatge en el total de la població barcelonina del segle XIII. A títol indicatiu, però, podem assenyalar que, des del 1229, el nombre de canonges de la Seu quedà fixat en quaranta, endemés dels altres preveres i beneficiats, a conseqüència de la reducció de canonicats decretada pel legat del papa Gregori IX, el cardenal prevere Joan, bisbe de Sabina, en ocasió de la visita canònica que féu a Barcelona, decisió que fou ratificada pel pontífex dos anys més tard, J. FÀBREGA I GRAU: *La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580*. Barcelona, 1978, p. 23.

les dades proporcionades pels nostres testaments ens permet copsar, ni que sigui succintament, l'actitud amb la qual els eclesiàstics barcelonins del segle XIII es preparaven per afrontar el moment més transcendent de la vida: la mort.

ELS TESTADORS: ORIGEN I PATRIMONI

El clergat de la Barcelona baix-medieval no era pas un estament homogeni, car estava dividit, bàsicament, en dos grans grups, definits a partir de l'extracció social i el poder econòmic de llurs membres. Així, l'alt clergat i les jerarquies intermèdies, de què formaven part bisbes, abats, priors, canonges i bona part dels preveres i beneficiats a la Seu i de les principals parròquies urbanes, com Santa Maria del Mar o Sant Just, i rurals, cas de Santa Eulàlia de Provençana, procedien de la petita noblesa, del patriciat urbà i de la pagesia benestant, mentre que el baix clergat, que englobava la majoria dels sots-diaques, diaques, preveres, monjos i frares de la ciutat i del seu territori, mantenia estrets lligams amb les classes populars, és a dir, amb la menestralia i la pagesia menys afavorida.

La documentació que hem examinat, tanmateix, condicionada per la seva procedència, fa referència essencialment a membres de l'estrat superior del clergat secular barceloní, sovint relacionats amb la Seu. En concret, segons detallem en el quadre núm. 1, disset dels nostres testaments corresponen a eclesiàstics de la Seu: un bisbe (Arnau de Gurb), nou canonges (Joan Colom, Ramon de Riera, el mestre Ramon de Vic, Guillem de Banyeres, Pere Desvilar, Bertran Delfí, Pere d'Illa, Guillem de Banyeres —nebot del seu homònim— i Ponç de Figuerola),² cinc beneficiats (Bernat de Santaaulàlia, Bernat de Banyeres, Bernat de Miralles, Guillem de Castanyera i el mestre Bernat de Fellines) i un prevere (Pere de Granollers); dos més pertanyen a rectors d'esglésies

2. Quatre d'aquests testaments han estat publicats: els de Joan Colom i Pere de Vilar per C. BATLLE i M. CASAS: *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona, La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, I. Barcelona, 1980, apèndix, docs. 2 i 4, pp. 165-168 i 171-173, respectivament; i els del mestre Ramon de Vic i Bertran Delfí per J. BAUCCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: els fundadors, ibid.*, apèndix, docs. 5 i 7, pp. 67-70 i 73-75, respectivament.

QUADRE 1. *Els testadors*

Data	Signatura	Testador	Càrrec
1210.09.18	ACB, perg.1-1-1478	Pere de Granollers	prevere de la Seu de Barcelona
1229.10.11	ACB, perg.4-4-26	Joan Colom	canonge de Barcelona
1241.01.31	ACB, perg.4-17-5	Ramon de Riera	canonge de Barcelona
1250.01.29	ACB, <i>Dotalium</i> , I, fols.116-117v	mestre Ramon de Vic	canonge de Barcelona
1256.02.15	ACB, Pia Almoïna, <i>Testaments</i> , Sèrie 8, núm.29a	Guillem de Banyeres	canonge de Barcelona i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu
1256.10.2	ACB, perg.4-15-206	Pere Desvilar	canonge de Barcelona i rector de l'església de Santa Eulàlia de Provençana
1257.06.2	ACB, perg.4-3-91	Bernat de Santaulàlia	rector de l'altar de Sant Miquel de la Seu de Barcelona i admi- nistrador de l'almoïna del di- funt bisbe Berenguer de Palou
1261.06.15	ACB, <i>Dotalium</i> , I, fols.65-66	Bertran Delfi	canonge de Barcelona
1272.04.13	ACB, perg.4-15-23	Pere d'Illa	canonge de Barcelona
1277.09.04	ACB, perg.4-15-100	Pere de Pedrinyà	clergue
1278.09.24	ACB, perg.4-9-150	Guillem de Feixes	rector de l'església de Sant Joan d'Horta
1278.10.22	ACB, perg.1-6-3468	Berenguer de Bonvilar	prevere
1280.11.06	ACB, perg.4-2-59	Bartomeu Burget	clergue
1281.05.15	ACB, perg.4-10-141	Jaume de Manresa	rector de les esglésies de Gavà i d'Eramprunyà
1282.07.04	ACB, perg.4-2-64	Bernat de Banyeres	rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu de Barcelona
1283.11.18	ACB, perg.4-2-39	Bernat de Miralles	rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Llorenç de la Seu de Barcelona
1284.06.13	ACB, Pia Almoïna, <i>Testaments</i> , Sèrie 9, núm.174a	Guillem de Banyeres	canonge de Barcelona
1284.09.20	ACB, perg.1-1-2546	Arnau de Gurb	bisbe de Barcelona
1287.06.20	ACB, perg.4-3-231	Bernat Guerau	prevere
1289.12.04	ACB, perg.4-8-71	Guillem de Castanyera	rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona
1291.10.01	ACB, perg.4-3-196	Berenguer de Campanyà	clergue
1299.04.04	ACB, perg.4-2-25	mestre Bernat de Fellines	prevere beneficiat a la Seu de Barcelona
1299.07.30	ACB, perg.1-6-88	Ponç de Figuerola	canonge de Barcelona

rurals (Guillem de Feixes i Jaume de Manresa) i els cinc restants són de preveres que, malgrat no indicar-ho explícitament, amb tota seguretat formaven part del clergat urbà (Pere de Pedrinyà, Berenguer de Bonvilar, Bartomeu Burget, Bernat Guerau i Berenguer de Campanyà). L'anàlisi que segueix, en conseqüència, ha de circumscriure's fonamentalment a les jerarquies superiors i intermèdies de l'Església de la Barcelona dotzentista.

Les escadusseres dades existents sobre l'origen d'alguns dels testadors coincideixen plenament amb les línies generals que acabem d'esbossar sobre l'extracció social del clergat secular barceloní. En efecte, Arnau de Gurb, com la majoria dels bisbes de Barcelona del segle XIII, provenia de la petita noblesa, concretament del llinatge dels castlans del castell de Gurb (Gurb de la Plana, Osona), documentat des de l'any 1117.³ L'origen dels canonges i beneficiats de la Seu, en canvi, era doble: uns procedien de la burgesia de la ciutat, cas de Guillem de Banyeres i els seus nebots Guillem i Bernat, els quals eren membres d'una rica família de drapers i canviadors, econòmicament molt activa a la Barcelona del dos-cents;⁴ altres pertanyien a la pagesia benestant, bé de parròquies properes a la ciutat, com Ramon de Riera, del mas Riera, a Sant Pere de Reixac,⁵ bé de poblacions molt més allunyades, cas de Pere d'Illa, nat a la masia Illa, a la parròquia de Sant Esteve de la Costa, actualment la Costa del Montseny (Vallès Oriental),⁶ de Bernat de Santaaulàlia, també d'origen vallesà, probablement de Caldes de Montbui o Santa Eulàlia de Ronçana,⁷ o del mestre Bernat de Fellines, del llogaret de Fellines, a Viladasens (Gironès), on posseïa uns masos.⁸ Un origen també rural, encara que

3. J. GALTÉS: *Arnau de Gurb*, *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol.8. Barcelona, 1969, p. 335. Un balanç del llarg pontificat d'aquest bisbe (1252-1284) es troba a S. PUIG Y PUIG: *Episcopologio de la Sede Barcinonense. Apuntes para la historia de la Iglesia de Barcelona y de sus prelados*. Barcelona, 1929, pp. 206-213.

4. Sobre la família Banyeres, vegeu l'article de C. BATLLE: *La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres (primera meitat del segle XIII)*, «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 2 (1981), pp. 69-91.

5. J. BAUCCELLS: *Gènesi de la Pia Almoïna...*, p. 36.

6. *Ibid.*, p. 47.

7. *Ibid.*, p. 53.

8. Encara que el testament no ho explicita, el seu origen gironí ofereix pocs dubtes: no posseïa només els esmentats masos de Fellines, sinó que també tenia en alou unes cases que li havia llegat el seu pare i homònim a la ciutat de Girona i diver-

molt més modest que els anteriors, seria el del rector de l'església de Sant Joan d'Horta, Guillem de Feixes, provinent possiblement del lloc dit Feixes, a la parròquia de Santa Eulàlia de Provençana.⁹ Al marge de l'extracció social, aquestes dades semblen indicar, finalment, que bona part dels eclesiàstics barcelonins procedien de fora de la ciutat i, sovint, de més enllà del seu territori.

L'ingrés i, molt especialment, la promoció en l'estament eclesiàstic no era fàcil ni estava a l'abast de tothom, donat que calia disposar d'un peculí mínim per afrontar les despeses que aquesta generava. Sabem que molts clergues havien aconseguit ser-ho per mitjà de la protecció d'un poderós, laic o eclesiàstic, el qual es comprometia a aportar els diners necessaris per a l'alimentació i el vestit del seu protegit perquè aquest esdevingués sots-diacon primer, diacon després i per fi prevere, facilitant-li sempre l'ajut econòmic corresponent a cada categoria.

Molts eren els laics que exercien llur patronatge a canvi dels serveis dels capellans que protegien,¹⁰ però, sens dubte, el patrocini més desitjat pels clergues barcelonins era el del bisbe o el d'un dels canonges de la Seu, a la casa o «família» del qual quedaven adscrits. Així, en el seu testament, redactat el 20 de setembre de 1284, el bisbe Arnau de Gurb tingué cura dels, almenys, onze clergues que formaven part de la seva casa, entre els quals es trobava el seu físic, el mestre Bernat de Girona, posant-los al servei dels membres més importants de la jerarquia de l'Església de Barcelona i demanant per a ells la concessió de beneficis que els permetessin viure adequadament.¹¹ En el mateix sentit, podem

---

sos honors, possessions i rendes en diferents indrets de la diòcesi gironina. Una darrera evidència en aquest sentit és que la seva mare era enterrada en el cementiri del convent dels framenors de Girona, ACB, perg. 4-2-25.

9. El 2 de març de 1227, un home anomenat Guillem de Feixes i la seva muller Marquesa empenyoraren a Joan de Mas una feixa de terra, situada en aquest indret, ACB, perg. 4-56-102.

10. Per exemple, alguns membres de la família Sarrià, llinatge de la petita noblesa del territori de Barcelona, patrocinaren la carrera eclesiàstica de diversos clergues. És el cas dels cavallers Bernat i de Romeu de Sarrià, el primer dels quals es comprometé a protegir Bernat Magraner, acòlit del bisbe de Barcelona Pere de Centelles, i Bernat de Corts, de Sarrià, mentre que el segon féu el mateix amb Guillem Ferrer, també de Sarrià (ACB, perg. 1-6-2485, de 22 de febrer de 1252; 1-6-1311, de 20 de desembre de 1254; i 1-6-1121, de 17 de desembre de 1253, respectivament).

11. En concret, Arnau de Gurb distribuí els seus clergues entre l'arquebisbe de

destacar la protecció que el bisbe Berenguer de Palou proporcionà al prevere Bernat de Santaaulàlia, a qui no va atorgar només el presbiterat que havia instituït a l'altar de Sant Miquel de la Seu, sinó que també li va confiar de forma vitalícia l'administració de l'almoïna de dotze pobres que havia fundat a la Seu de Barcelona, en comptes de designar com a almoïner un canonge, segons s'acostumava.¹²

En el cas de moltes famílies del patriciat urbà i de la pagesia benestant, que, a imitació de la noblesa, destinaven un o més de llurs fills a l'Església, era una pràctica molt estesa a l'època que un oncle o un altre parent eclesiàstic assumís la protecció del jove, fent-se càrrec de les despeses de la seva formació i ajudant-lo a promocionar-se. El resultat fou la creació a la Seu barcelonina de veritables nissagues de clergues per part d'algunes de les famílies més rellevants de la burgesia de la ciutat, com ara els Espiells, els Grony, els Llor o els Banyeres. Aquesta darrera família és un bon exemple d'aquest procés: el 6 de març de 1227, Guillem de Banyeres, documentat com a canonge i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona pocs anys després,¹³ es comprometé a sufragar de forma vitalícia les despeses d'alimentació i vestit del seu nebot Bernat i el presentà al bisbe Berenguer de Palou perquè l'ordenés sots-diacon.¹⁴ Temps a venir, Bernat de Banyeres esdevingué rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, el qual havia estat fundat l'any 1221 per Ramon de Banyeres,¹⁵ el seu oncle, amb

---

Tarragona, l'ardiaca Gerard de Gualba, el sagristà Bernat d'Olorda, el seu nebot, i els canonges Pere Oller, Jaume d'Olorda i Bernat de Santaeugènia, també nebot del bisbe, a qui pregava que els acceptessin en llur casa i família com a llurs clergues, ACB, perg. 1-1-2546.

12. J. BAUCCELLS: *La Pia Almoïna de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo, A pobreza na Península Ibérica durante a Idade Média*. Lisboa, 1973, pp. 93-95; i *Id.: Gènesi de la Pia Almoïna...*, pp. 49-51.

13. En concret, Guillem de Banyeres era canonge i rector de l'altar de Sant Joan de la Seu de Barcelona el 7 de novembre de 1235, quan donà en emfiteusi una peça de terra, situada sobre el burg de la ciutat, que era alou del dit altar, ACB, perg. 1-1-840. Morí havent arribat a la vellesa, probablement en el decurs de 1256, donat que el seu testament és del 15 de febrer d'aquest any, ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

14. ACB, perg. 1-6-1001.

15. M. VERGÈS i M.-T. VINYOLES: *La Seu romànica de Barcelona*. Barcelona, 1978, p.28 (monografia inèdita, les principals conclusions de la qual han estat resumides pels seus autors a l'article *Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona, Catalunya Romànica*, vol. XX: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona, 1992, pp. 154-165).

qui disposà ser enterrat en el seu testament de 8 de juliol de 1282.¹⁶ No és difícil suposar, per altra part, que Guillem de Banyeres, germà de Bernat, es beneficià també de la protecció del seu oncle i homònim i que fou mercès a aquest patrocini i a la sòlida formació que li havia proporcionat Arbert de Banyeres, el seu pare,¹⁷ que arribà a assolir la dignitat de canonge, de la qual gaudia almenys des de 1270.¹⁸ Guillem de Banyeres i els seus nebots Bernat i Guillem, no obstant, no foren els únics membres de la família que formaren part de l'estament eclesiàstic, car sabem que un Arnau de Banyeres era rector de l'altar de Sant Joan de Santa Maria del Pi el 1248 i que fra Martí de Banyeres era comanador de la casa de l'Hospital a Sant Celoni el 1252,¹⁹ però foren ells, sens dubte, els qui tingueren un paper més destacat en l'Església barcelonina del segle XIII.

Un tret que caracteritza els clergues procedents de la burgesia urbana és llur participació en l'activa vida comercial de la Barcelona dotzentista. En efecte, bons coneixedors del món dels afers, amb el qual havien estat en contacte des de molt joves, aquests eclesiàstics no desaprofitaven l'ocasió d'intervenir en algun negoci rendible, com ara una societat mercantil o una comanda marítima, al costat de parents propers o de reconeguts mercaders de la ciutat. És precisament el darrer dels Banyeres esmentats, el canonge Guillem de Banyeres, qui millor il·lustra el que acabem d'exposar, ja que, entre 1269 i 1284, any de la seva mort,²⁰ finançà diverses empreses comercials gestionades normalment pels seus nebots Guillemó de Banyeres i Joan de Banyeres, draper, amb un valor global superior a les 855 lliures de Barcelona en

16. ACB, perg. 4-2-64.

17. El 7 de setembre de 1234, per exemple, Arbert de Banyeres i el jove Guillem compraren al prevere Arnau de Bogatell dos llibres de lleis: el Codi i les *Institutiones cum Autentico*, a canvi de 13 lliures de Barcelona en moneda doblença, ACB, perg. 1-6-534. En conjunt, els estudis del seu fill costaren a Arbert de Banyeres la suma de 100 morabatins d'or, és a dir, uns 1.400 sous, segons C. BATLLE: *La biblioteca del canonge Colom, fundador d'un hospital de Barcelona vers el 1219, Miscel·lània Aramon i Serra. Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, II. Barcelona, 1980, p.46.

18. ACB, perg. 1-6-2034.

19. ACB, perg. I-1-2069 i 1-6-1921, respectivament.

20. Guillem de Banyeres testà el 13 de juny de 1284 (ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a) i degué traspasar al cap poc temps, donat que el 8 de novembre d'aquest mateix any actuaven els seus marmessors (ACB, perg. 1-6-2862).

moneda de tern.²¹ No calia, tanmateix, ser canonge per a invertir en el comerç marítim, puix que eren molts els simples capellans que també ho feien, encara que d'una manera més modesta, cas, per exemple, del clergue Bartomeu Burget, el qual reconegué en el seu testament, redactat el 6 de novembre de 1280, tenir 35 lliures en societat amb el canviador Arnau de Sarrià i els seus socis.²²

Altres eclesiàstics, no obstant, potser a causa de llur origen rural, no estaven disposats a assumir els riscos que les operacions mercantils comportaven i preferien realitzar inversions menys fructíferes però més segures. Per aquesta raó, alguns clergues es dedicaven al préstec de diners o de cereals a curt termini a canvi d'un mòdic interès, malgrat donar a llurs contractes l'aparença jurídica d'un *mutuum*. El cas més significatiu és el del mestre Ramon de Vic, canonge de Barcelona, el qual dugué a terme una intensa activitat com a prestador durant els vint-i-cinc anys que seguiren la seva instal·lació definitiva a Barcelona el 1229.²³ Entre els seus clients s'hi trobaven laics, essencialment pagesos i membres de la petita noblesa de parròquies properes al territori de la ciutat, a qui prestava cereals o petites quantitats de diners,²⁴ però sobretot hi havia eclesiàstics, bàsicament canonges i beneficiats a la Seu, els quals podien arribar a aconseguir sumes molt

21. En concret, hem pogut documentar dues comandes amb Guillemó de Banyeres, realitzades el 19 de setembre de 1269 i el 22 de juliol de 1270, la primera de 10 lliures i l'altra de 20 lliures i 15 sous (ACB, perg. 1-6-3067 i 1-6-2034, aquest darrer document publicat per J.Ma. MADURELL i A. GARCIA: *Comandas comerciales barcelonesas de la Baja Edad Media*. Barcelona, 1973, apèndix, doc.30, pp. 173-174); una societat constituïda el 13 de novembre de 1271 amb Joan de Banyeres, a la qual aportà un capital de 700 lliures (ACB, pergs. 1-6-3649, 1-6-3342 i 1-6-2291); una comanda de 100 lliures també a favor de Joan de Banyeres, de 20 de juny de 1278 (ACB, perg. 1-6-2862); i, finalment, una altra comanda, aquest cop de 25 lliures, formalitzada el 9 de març de 1284 i lliurada a Pere de Valldoreix (ACB, perg. 1-6-2905).

22. ACB, perg. 4-2-59. No és inversemblant que aquest clergue mantingués vincles de parentiu amb els Burget, una important família de la burgesia barcelonina del segle XIII, però no ens ha estat possible establir-los.

23. De fet, el mestre Ramon de Vic havia iniciat la seva activitat creditícia entre els estudiants catalans quan era professor a Bolonya, J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, pp. 37-38.

24. El 4 d'abril de 1249, per exemple, Pere de Corró d'Avall i la seva muller Guillema obtingueren un préstec de 13 sous de Barcelona en moneda doblença a retornar per Pasqua i de 4 quarteres d'ordi i 5 de mill que havien de liquidar per Sant Pere i Sant Feliu d'agost, ACB, perg. 1-6-3007.

considerables.²⁵ En el mateix sentit, cal assenyalar també l'especial interès que molts clergues barcelonins demostraven envers la compra temporal de rendes eclesiàstiques. Així, el 24 de gener de 1256, el canonge Pere d'Illa i Jaume Gerard, ciutadà de Barcelona, compraren durant tres anys a Guillem de Montcada, ardiaca de Barcelona, amb l'assentiment del bisbe Arnau de Gurb, les rendes, censos i eixides de l'ardiaconat barceloní, tant a la ciutat i el bisbat de Barcelona com al bisbat de Mallorca, per 3.000 sous de Barcelona en moneda doblença.²⁶

En qualsevol cas, els membres del clergat barceloní, com bona part de llurs conciudadans seglars, invertien el gruix dels guanys obtinguts amb llurs operacions financeres en la constitució d'un sòlid patrimoni immobiliari que els assegurés de forma vitalícia la percepció regular del major nombre de rendes possible. El canonge Joan Colom, per exemple, tenia, segons el seu testament d'11 d'octubre de 1229, un forn i tres cases amb hort a Barcelona, dues vinyes situades prop de la ciutat, una d'elles en el lloc dit Sagina,²⁷ i quatre masos: el d'Alcatarra, al costat de Montjuïc, el de Planes, a la Santa Creu d'Olorda, i els dos que havia comprat a Vidal de Vilanova, que es trobaven a la parròquia de Sant Boi.²⁸ L'adquisició de béns immobles, però, no era quelcom de privatiu de les capes altes de l'estament eclesiàstic, com demostra el fet que, entre 1196 i 1201, el prevere Pere de Granollers comprés en alou dues cases situades a Barcelona, unes prop de l'església de Sant Miquel i les altres al carrer que portava vers la Cort Comtal, i un morabatí censal sobre unes altres cases ubicades també a la ciutat, als Arcs concretament, per un preu total de 407 sous de Barcelona en moneda de quatern;²⁹ o que, el 1289, el prevere Guillem de Castanyera acumulés propietats al burg de Barcelona, a Sant Vicenç de Sarrià, a

25. Cas del canonge Guillem Bernat de Sant-romà, a qui, el 5 de setembre de 1243, concedí 19 lliures de Barcelona en moneda doblença, 4 morabatins alfonsins d'or i 200 sous melgoresos, que havien de ser reemborsats per Tots Sants, ACB, perg. 1-6-2074.

26. ACB, perg. 1-6-3497.

27. Aquesta vinya havia estat comprada en alou a Pere de Blanes, el 6 de novembre de 1214, per un preu de 210 morabatins d'or, ACB, *Libri Antiquitatum*, I, doc.1079, fol.378.

28. ACB, perg. 4-4-26.

29. ACB, *Libri Antiquitatum*, I, docs. 772, 776 i 784, fols. 287, 288 i 290, respectivament.

Sant Joan d'Horta, a Sant Genís dels Agudells, a Santa Eulàlia de Provençana i a prop del coll d'Enforcats.³⁰ Encara que, com podem comprovar, el patrimoni immobiliari dels nostres capellans es concentrava fonamentalment a la ciutat i a les parròquies veïnes, eren molts els eclesiàstics que posseïen també immobles més enllà del territori de Barcelona, en general a les zones d'on procedien. És el cas, entre d'altres, del prevere Bernat de Santaaulàlia, el qual, el 4 de març de 1250, dotà el segon presbiterat que havia instituït a l'altar de Sant Miquel de la Seu de Barcelona amb béns situats a Sant Just Desvern, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Perpètua de Mogoda, Caldes de Montbui, Samalús, Cànoves, Sant Pau de Monteugues, Santa Eulàlia de Ronçana i Granollers.³¹

Malgrat la relativa abundància de dades existents sobre el patrimoni immobiliari dels eclesiàstics, són molt escasses les referències concretes a la ubicació de les cases on aquests residien. Amb tot, almenys pel que fa al clergat de la Seu, és fàcil suposar que la major part dels canonges, preveres i beneficiats vivien al seu entorn. En efecte, des del segle XI, s'anà configurant en el sector nord de les antigues muralles romanes un complex eclesiàstic que, a més de la Seu romànica i del seu claustre i cementiris, incloïa a l'est de la Porta Bisbal el Palau Episcopal del segle XII, ampliat pel bisbe Arnau de Gurb, el qual també hi féu construir al davant l'actual capella de Santa Llúcia, i a l'oest de la dita porta les cases dels ardiaques, del degà i del sagristà i l'antic hospital de la Seu.³² El fet, però, que bona part dels capellans de la Seu habitessin en aquesta àrea, clarament dominada pel clergat des del segle XII, no implica que alguns decidissin fixar llur domicili en altres zones properes de la ciutat. Aquest és el cas del canonge Pere d'Illa, el qual vivia a la parròquia de Sant Just,³³ precisament el sector triat per molts eclesiàstics forans, com el bisbe de Vic o els abats de Sant Benet de Bages i Sant Llorenç del Munt, per establir llurs residències a Barcelona;³⁴ o del prevere Guillem de Castanyera, el qual habitava en el

30. ACB, perg. 4-8-71.

31. J. BAUCÉLLS: *Gènesi de la Pia Almoïna...*, p. 52.

32. Ph. BANKS: *L'estructura urbana de Barcelona, 714-1300*, S. Sobrequés, dir.: *Història de Barcelona*, vol.2: *La formació de la Barcelona medieval*. Barcelona, 1992, pp. 38, 40, 53 i 62.

33. ACB, perg. 4-15-23.

34. Ph. BANKS: *L'estructura urbana...*, pp. 53-54.

burg de la ciutat, en unes cases situades prop del forn d'en Ripoll i que eren alou de l'altar de Sant Silvestre de la Seu.³⁵

Quant als béns mobles, la informació proporcionada pels testaments permet afirmar que els clergues posseïen pràcticament els mateixos objectes que hi havia a la resta de llars barcelonines de l'època.³⁶ En concret, els béns que apareixen de forma més freqüent són els mobles (com armaris, caixes, llits —de fusta o d'escó— amb capçal, taüts i teques), les robes de vestir (com brisalls, capes, clàmides, cotes —algunes de camelot de color pàl·lid cru o negre-, gramàsies, garnatxes, mantells, pellisses i túniques), les robes de llit i per a la llar (com borrasses, cobertors, coixins, *culcitras*, estovalles, llençols, matalassos, travessers i vànoves), els atuells de cuina (com calderes, olles —en algun cas de coure— i una pastera), els aliments i estris emmagatzemats al celler (com cereals —blat, ordi, farina d'ordi— i vi, recipients de capacitat ben diversa —bótes, cups i tonells— i d'altres eines —cas d'un follador o premsa de vi—), i alguns objectes de luxe (com les 10 culleres d'argent del canonge Guillem de Banyeres,³⁷ l'anell de safir i els dos canelobres de Llemotges del canonge Joan Colom,³⁸ o el calze d'argent amb el seu escriptori o estoig i les copes del mateix metall noble del prevere Bernat de Santaeràlia).³⁹ A les llars dels eclesiàstics més adinerats, era també corrent la presència d'un o dos esclaus, normalment sarraïns, els quals acostumaven a obtenir la llibertat a la mort de llur propietari si s'havien batejat o estaven disposats a fer-ho.⁴⁰

El bé, no obstant, més preuat per als clergues havia de ser el llibre, no només pel seu elevat valor econòmic, sinó sobretot per l'ús que en feien els eclesiàstics en l'exercici de llur ministeri i, en alguns casos, en el desenvolupament de llur activitat judicial. A partir dels llibres

35. ACB, perg. 4-8-71.

36. Sobre aquesta qüestió, vegeu l'estudi de F. SABATÉ: *Els objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 53-108.

37. ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

38. ACB, perg. 4-4-26.

39. ACB, perg. 4-3-91.

40. Així, el canonge Pere d'Illa disposà en el seu testament que, després de la seva mort, la seva esclava Esclarmunda, batejada, quedés lliure i alforra, el mateix que el sarraí Ali si volia batejar-se, ja que, en cas contrari, seria venut pels marmessors, ACB, perg. 4-15-23.

dels canonges Joan Colom⁴¹ i Ramon de Riera, podem reconstruir de forma aproximada la biblioteca d'un membre de l'alt clergat barceloní de mitjan segle XIII i apropar-nos a la seva formació, iniciada a l'escola capitular i ampliada amb estudis teològics o jurídics a les universitats de Tolosa de Llenguadoc o Bolonya, respectivament. Les seves obres serien, doncs, bàsicament de Teologia (com la Bíblia —de la qual sovint es posseïen diferents exemplars—, el *Liber Sententiarum* de Pere Llobard (1100-1160), el *Liber Ystoriarum* o *Historia Scholastica* de Pere Comestor († 1198), el Salteri amb glossa o sense i, segurament, els escrits dels Sants Pares) i de Dret Civil (com el Codi, el Digest vell, el Digest nou, les Institucions, l'*Inforciatum*, les Autèntiques o alguna de les *Summa* de Placentinus († 1192)) i Canònic (cas de les Decretals), així com d'altres disciplines com la medicina i la gramàtica. Cal dir, finalment, que la procedència d'aquests llibres era molt diversa, car podien haver estat comprats,⁴² rebuts en herència,⁴³ manllevats⁴⁴ o, fins i tot, copiats per encàrrec del propietari.⁴⁵

EL TESTAMENT I LES SEVES CAUSES

Des d'una perspectiva legal, el testament a la Baixa Edat Mitjana, com a l'actualitat, no era més que un acte jurídic, personal, unilateral, solemne i revocable pel qual algú disposava lliurement del seus béns per a després de la seva mort, instituint un o més hereus.⁴⁶ En una societat, tanmateix, com la medieval, on una profunda religiositat

41. La biblioteca de Joan Colom ha estat objecte d'un estudi monogràfic per part de C. BATLLE: *La biblioteca del canonge Colom...*, pp. 45-51.

42. Vegeu *supra*, nota 17.

43. El canonge Bertran Delfí, per exemple, deixà la seva Bíblia a Bernat de Vall, frare predicador, amb la condició que, quan morís, el llibre passés al convent de Santa Caterina, ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

44. És significatiu, en aquest sentit, que el canonge Joan Colom reconegués en el seu testament tenir tres obres que pertanyien a Pere de Pinell, el qual les havia deixades mentre visqués mitjançant document públic, ACB, perg. 4-4-26.

45. Així, el canonge Ramon de Riera tenia una Bíblia que havia fet escriure a Guillem Petritxol, ACB, perg. 4-17-5. Sobre aquesta qüestió, vegeu J. HERNANDO: *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, I. Barcelona, 1995, pp. 16.21.

46. A.M. BORRELL i SOLER: *Dret Civil vigent a Catalunya*, V. Barcelona, 1923, p. 14.

impregnava tots els àmbits de la vida, pública i privada, i la mort era quelcom de quotidià, l'acte de testar adquiria un important component espiritual, especialment accentuat quan qui el realitzava era precisament un eclesiàstic. En efecte, les darreres voluntats eren per al testador l'última oportunitat per a purificar la seva ànima i cercar la benignitat del Creador, rescabulant els deutes contrets i les injúries comeses durant la vida i destinant una munió de llegats a obres de caire assistencial i a fundacions purament espirituals. El testament esdevenia, per tant, un instrument de caràcter quasi expiatori.⁴⁷

Les causes que portaven el clergat de la Barcelona dotzentista a testar no diferien gens de les que movien a fer-ho la resta dels seus conciutadans laics i eren, bàsicament, dues: per una part, els problemes físics i de salut, és a dir, la malaltia i la vellesa,⁴⁸ i, per una altra, el que podríem qualificar com a raons de previsió davant l'absoluta certesa de la mort.

La primera d'aquestes causes és, sens dubte, la majoritària entre els testaments examinats, amb un total de tretze casos, dels quals en tan sols un es fa referència a la vellesa (*nimia senectute oppressus*).⁴⁹ La malaltia era, doncs, la raó principal per la qual els nostres eclesiàstics dictaven llurs darreres voluntats. La documentació, però, no és gaire prolífica a l'hora de descriure l'afecció del testador, ans al contrari, un lacònic *egritudine detentus* és l'únic esment a la seva situació. Amb tot, el malalt sempre té cura de subratllar, mitjançant la fòrmula *in meo pleno sensu et sana memoria*, que la seva malaltia no li ha afectat la consciència i, per tant, que es troba en plenitud de facultats mentals en el moment de testar. En alguns documents, pot deduir-se que el fatal desenllaç era imminent, car s'indica que el testador es trobava greument

47. Aquest caràcter expiatori es fa palès en alguns testaments de forma molt nítida. És el cas, per exemple, del de Bernat de Banyeres, rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, de 8 de juliol de 1282, on el testador declarà que el difunt mestre Berenguer de Torre, ardiaca de Barcelona, l'havia obligat, sota pena d'excomunicació, a signar un establiment a favor de Folquet Ferrer i la seva muller Blanca, document que s'havia negat a rubricar, considerant-lo perjudicial per a ell i per al seu altar, ACB, perg. 4-2-64.

48. J.-R. JULIÀ: *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), pp. 18-21.

49. Es tracta del testament del canonge Guillem de Banyeres, major, a qui la senectut li va impedir, fins i tot, signar el document, ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

malalt. Així, per exemple, el prevere Guillem de Feixes moria un 26 d'abril de 1278, dues setmanes després d'haver expressat oralment davant testimonis les seves darreres voluntats en veure agreujada l'afecció que patia (*ingravescente largore quo detinebatur*).⁵⁰

Tot i això, un bon nombre dels clergues estudiats, deu concretament, no prengueren la decisió de testar davant la proximitat de la mort, sinó que ho feren per previsió, és a dir, a fi d'evitar que aquesta els sorprengués sense haver deixat en ordre llurs afers terrenals i, especialment, espirituals. Aquesta precaució obeïa, a voltes, a una raó objectiva, com ara els riscos que comportava la realització d'un viatge, cas del canonge Ramon de Riera, el qual féu testament el 31 de gener de 1241, poc abans de marxar cap a la cúria romana.⁵¹ Normalment, no obstant, els testadors actuaven per motius purament subjectius, moguts tal vegada pel traspàs d'una persona propera, com un familiar o un amic, raó per la qual la causa de llurs testaments és al.ludida de forma genèrica, mitjançant la clàusula *attendens quod nulli mortalium notus est terminus finis sui*, o senzillament omesa. En alguns d'aquests documents, la mort era clarament contemplada en un horitzó llunyà, ja que el testador considerava la possibilitat que els marmessors i alguns hereus morissin abans que ell.⁵² En d'altres casos, per últim, tenim constància que el traspàs del testador es produí molt de temps després d'haver estat redactat el seu testament, com succeí amb el canonge Pere d'Illa, el qual testà un 13 d'abril de 1272,⁵³ però no morí fins el 4 de novembre de 1279,⁵⁴ és a dir, set anys i mig més tard.

50. ACB, perg. 4-9-150. De la mateixa manera, el canonge Bertran Delfí ordenà redactar el seu testament només sis dies abans del seu decés, que es produí el 21 de juny 1261 (J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoïna...*, p. 42), a causa d'una greu malaltia que no li va permetre signar de pròpia mà, segons acostumava, el document (*nimia infirmitate oppresus scribere nequeo manu propria prout consuevi*), ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

51. ACB, perg. 4-17-5. La cautela, al capdavant, va demostrar-se plenament justificada perquè sembla que mai no va tornar de Roma, J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoïna...*, p. 36.

52. Així, el mestre Bernat de Fellines determinava en el seu testament, de 4 d'abril de 1299, qui havia de substituir a cadascun dels seus marmessors i que havia de fer-se amb els llegats d'alguns beneficiaris en cas que aquests ja haguessin traspassat en el moment del seu decés, ACB, perg. 4-2-25.

53. ACB, perg. 4-15-23.

54. Encara que J. BAUCELLS indica com a data probable de la seva mort el 4 de novembre de 1272 (*Gènesi de la Pia Almoïna...*, p. 47), el cert és que aquest canonge

ELS MARMESSORS: DESIGNACIÓ I FUNCIONS

Un element clau per a garantir el correcte compliment ulterior del testament era la designació dels marmessors per part del testador, car aquests actuaven com als seus mandataris *post mortem*.⁵⁵ A causa de la transcendència de la missió que els era encomanada, els marmessors havien de ser persones de l'absoluta confiança del testador. En el cas que ens ocupa, podem observar com invariablement tots o la majoria dels marmessors formaven part, igual que el testador, del clergat barceloní i sovint ocupaven el seu mateix nivell en la jerarquia eclesiàstica.⁵⁶ Les raons són òbvies: per una part, la pertinença a l'estament clerical afavoria l'establiment de sòlids lligams d'amistat entre alguns dels seus membres i, per una altra, el fet que els capellans lleguessin, directament o indirecta, el gruix de llur patrimoni a l'Església propiciava l'actuació d'eclesiàstics com a executors testamentaris. Tot i això, la presència de marmessors laics en aquests testaments era freqüent, encara que llur nombre fos sempre inferior al dels clergues.⁵⁷ En general, es tractava també de persones molt properes al testador, amb qui compartien estrets llaços de parentiu —especialment germans i nebots—⁵⁸ o mantenien forts vincles

---

actuà en diverses ocasions com a procurador de l'Almoina de la Seu entre 1273 i 1275 (ACB, perg. 4-56-20, 4-40-90 i 4-56-21). Creiem, doncs, que morí un 4 de novembre de 1279 perquè en un establiment, datat només dos dies després, s'explica que el document hagué de ser redactat novament pel fet que Pere d'Illa havia mort sense signar-lo (ACB, perg. 4-49-191).

55. A.M. BORRELL i SOLER: *Dret Civil...*, V, p. 216.

56. No és casual, doncs, que el canonge Bertran Delfi, per exemple, nomenés com a marmessors els canonges Pere Arbert i Ramon de Montseny (ACB, *Dotalium*, 1, fols.65-66); que Bernat Miralles, rector de l'altar de Sant Llorenç de la Seu, assignés aquesta funció als preveres Guillem de Vila i Arnau Alemany, ambdós beneficiats a la Seu (ACB, perg. 4-2-39); o que el prevere Bernat Guerau designés els clergues Jaume de Prat i Pere de Saiola (ACB, perg. 4-3-231).

57. De fet, el testament del prevere Berenguer de Bonvilar, redactat el 22 d'octubre de 1278, ens proporciona l'únic exemple de paritat entre marmessors eclesiàstics —els preveres Nadal de Sala i Arnau Llobet— i seglars —Felip de Bonvilar, germà del testador, i Guillem de Garriga, ciutadà de Barcelona—, ACB, perg. 1-6-3468.

58. Així, el 8 de juliol de 1282, Bernat de Banyeres, rector de l'altar de Sant Vicenç de la Seu, designà com a marmessor el seu nebot Bonanat de Banyeres, ciutadà de Barcelona, endemés dels preveres Arnau Alemany i Arnau Llopart, rectors,

d'amistat.⁵⁹ Eclesiàstics o seglars, els marmessors signaven normalment el testament en qualitat de testimonis com a mostra inequívoca de l'acceptació de la responsabilitat que els havia estat conferida.⁶⁰

La tasca dels marmessors consistia a executar fidelment les darreres voluntats del testador. Bona part dels llegats no oferien dubtes ni donaven marge a cap interpretació, car eren expressats de forma unívoca en el testament: els marmessors es limitaven en aquests casos a lliurar un determinat bé o suma de diners a certa persona o institució, res més. Ara bé, els desitjos del testador eren sovint formulats de manera genèrica, deixant-se a l'arbitri dels executors testamentaris llur concreció. Així, per exemple, un nombre important de les deixes pies que el testador disposava en favor de la seva ànima eren determinades posteriorment pels marmessors.⁶¹ En el mateix sentit, cal assenyalar que en moltes ocasions aquests mandatariis tenien plenes facultats per a comprar els immobles que consideressin més convenients a fi de dotar les fundacions assistencials o espirituals instituïdes pel testador.⁶² Amb tot, era, sens dubte, en aquells testaments on hom designava com a hereu universal els pobres de Jesucrist on els marmessors assumien la màxima responsabilitat en l'exercici de llurs funcions, puix que

---

respectivament, dels altars de la Santíssima Trinitat i de Sant Esteve de la Seu, ACB, perg.4-2-64.

59. En aquest sentit, cal assenyalar que, al costat de l'ardiaca Bernat de Vilagranada i dels canonges Arnau de Pau i el mestre Martí, el canonge Ramon de Riera encarregà, el 31 de gener de 1241, l'execució del seu testament a Guillem de Lacera i Bernat de Caldes, ciutadans de Barcelona (ACB, perg.4-17-5), homes, sens dubte, de la seva màxima confiança, amb qui, l'any anterior, havia dut a terme la marmessoria de Ramon de Plegamans, ciutadà de Barcelona (ACB, perg.1-6-2634).

60. A.M. BORRELL i SOLER: *Dret Civil...*, V, p. 219.

61. Un cas paradigmàtic és el del prevere Jaume de Manresa, el qual, en el seu testament de 15 de maig de 1281, assignà 300 sous en benefici de la seva ànima, dels que tan sols precisà la destinació d'una cinquena part: 20 sous per a la seva sepultura i uns 40 sous a repartir entre diverses institucions eclesiàstiques de la ciutat, establint que els diners restants fossin distribuïts entre els pobres vergonyants, les donzelles per a maridar i altres pies causes segons el criteri dels marmessors, ACB, perg. 4-10-141.

62. El canonge Pere Desvilar, per exemple, disposà que els seus marmessors compressin alous amb els seus béns mobles per tal d'obtenir rendes que, unides a les que proporcionaven les finques que ja posseïa, permetessin finançar l'hospital per a pobres que ordenava construir en el seu testament, redactat el 24 d'octubre de 1256, ACB, perg. 4-15-206.

llavors la distribució de la major part del patrimoni del testador quedava sota llur exclusiu criteri.⁶³

A causa de llur nombre, que normalment oscil·lava entre dues i quatre persones, encara que a voltes podia arribar a ser de cinc o sis, els marmessors acostumaven a prendre les decisions mancomunadament i per majoria.⁶⁴ El testador, tanmateix, tenia la facultat de resoldre una altra forma d'actuació i, fins i tot, de designar el que podríem denominar un «marmessor rector», és a dir, amb autoritat sobre els altres, com féu el canonge Guillem de Banyeres, el qual, en el seu testament de 13 d'abril de 1284, va posar l'execució de les seves darreres voluntats sota la direcció d'un dels marmessors, el canonge Arnau de Picalquers, a qui els cinc mandataris restants havien de demanar consell abans d'emprendre cap acció i que era, a més, el dipositari de tots els diners del difunt mentre durés la marmessoria.⁶⁵ En qualsevol cas, la mort, absència o incapacitat d'un o més marmessors, inclosa la del «rector», no impedia el compliment del testament per part dels altres executors, ni que només en sobrevisqués un, ja que llurs obligacions no es transmetien hereditàriament i el nomenament de substituïts era un recurs poc emprat pels testadors.⁶⁶

Encara que, en principi, l'exercici d'una marmessoria no comportava cap tipus de remuneració, els testadors solien atorgar en llurs darreres voluntats una suma de diners a cadascun dels marmessors, bé en forma de llegat, com els 20 morabatins que el canonge Ramon de

63. Així, el 18 de novembre de 1283, el prevere Bernat de Miralles, havent instituït hereu universal els pobres de Jesucrist, ordenà als seus marmessors que repartissin els seus béns en obres pies en favor de la seva ànima i de les dels seus parents i benefactors i els donà plena llicència per a fer-ho en funció del que creguessin més oportú, ACB, perg. 4-2-39.

64. A.M. BORRELL i SOLER: *Dret Civil...*, V, p. 220.

65. ACB, Pia Almoina, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

66. Dels eclesiàstics estudiats, tan sols el mestre Bernat de Fellines va prendre la precaució de designar substituïts per a tres dels seus quatre marmessors, possiblement pel fet de veure encara llunyana la seva mort i, al mateix temps, factible la d'algun dels seus mandataris. En concret, en designar Guillem Escrivà, rector de la capella del bisbe Arnau de Gurb, Arnau Llopart, rector del primer presbiterat de l'altar de Santa Margarida de la Seu, i Jaume de Prat, beneficiat a l'altar de Santa Maria i Santa Eulàlia de la Seu com a marmessors, el testador va establir que, si traspassaven abans que ell o morien sense haver finalitzat la marmessoria, fossin reemplaçats per llurs respectius successors en els beneficis eclesiàstics que detentaven, vegeu *supra*, nota 52.

Riera deixà a Bernat de Caldes i a Guillem de Lacera,⁶⁷ bé en concepte de gratificació per llur treball, retribució que variava enormement en funció de la fortuna del testador, com demostra el fet que el prevere Berenguer de Campanyà tans sols els assignés 5 sous mentre que el canonge Pere d'Illa hi destinava fins a 10 morabatins.⁶⁸ En canvi, és completament inusual la disposició del prevere Bernat Guerau, segons la qual els marmessors podrien dels seus béns *retinere secundum quod eis placuerit et secundum laborem*.⁶⁹

No podem acabar el present epígraf sense indicar que, a desgrat de totes les precaucions preses pels testadors, les actuacions negligents de molts marmessors es succeïren al llarg del segle XIII, fins al punt de ser objecte de reiterades denúncies per part de les autoritats eclesiàstiques locals, les quals, durant el sínode celebrat al novembre de 1244, subratllaren la gravetat del compromís contret pels marmessors i amenaçaren amb l'excomunicació aquells que posaven entrebancs i dilataven l'execució dels testaments que els havien estat encomanats.⁷⁰ Per aquesta raó i com a mesura de prevenció adicional, alguns dels nostres clergues, com el canonge Bertran Delfí o el prevere Bernat de Banyeres, encarregaren al bisbe i al capítol de la Seu o als seus hebdomadaris la supervisió del correcte compliment de llurs testaments, demanant-los que assumissin llur execució en el supòsit que els marmessors no poguessin fer-ho o *si forsan ipsi in hoc essent negligentes vel remissi*.⁷¹

67. ACB, perg. 4-17-5.

68. ACB, perg. 4-3-196 i 4-15-23, respectivament.

69. ACB, perg. 4-3-231.

70. Aquestes mesures, però, no hagueren de produir els efectes desitjats, car el concili de 1291 tornà a denunciar que la llibertat de testar era merament il·lusòria si no li corresponia la necessitat d'executar, J. BAUCCELLS: *El sentimiento religioso popular en el obispado de Barcelona de 1229 a 1344* (tesi de llicenciatura inèdita). Barcelona, 1970, pp. 168-169.

71. ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66 i perg. 4-2-64, respectivament.

72. ACB, perg. 4-9-150. De la mateixa manera, el desig expressat pel prevere Berenguer de Bonvilar de ser enterrat en el cementiri de Santa Maria de Montalegre podria indicar la seva pertinença al clergat d'aquest monestir barceloní, ACB, perg. 1-6-3468.

L'ELECCIÓ DE SEPULTURA I ELS RITUS FUNERARIS

Els eclesiàstics de la Barcelona del dos-cents, com llurs conciutadans laics, gaudien de plena llibertat a l'hora d'escollir l'indret per al repòs etern de llurs despulles. En general, no obstant, els clergues acostumaven a triar com a lloc de sepultura el temple on exercien llur ministeri, com féu el prevere Guillem de Feixes, el qual decidí ser enterrat a l'església de Sant Joan d'Horta, d'on era rector.⁷² D'acord amb aquesta tendència, el fet que la majoria dels eclesiàstics estudiats fossin canonges, beneficiats i preveres de la Seu barcelonina explica, en bona mesura, que un total de dinou dels nostres vint-i-tres testadors elegissin aquesta basílica per a llur inhumació.⁷³ Cal afegir, endemés, que l'enorme prestigi de la Seu propiciava que molts altres membres del clergat de la ciutat i de les parròquies del seu territori l'escollissin també per a rebre sepultura, cas, per exemple, del prevere Jaume de Manresa, rector de les esglésies de Gavà i d'Eramprunyà.⁷⁴

Malgrat expressar el desig de rebre sepultura a la Seu, alguns testadors no indicaven l'indret on s'havia de fer la inhumació, deixant, tal vegada, la seva elecció en mans del bisbe i del seu capítol, com va fer el més jove dels canonges Guillem de Banyeres.⁷⁵ Normalment, tanmateix, els eclesiàstics especificaven en llurs testaments, a voltes amb gran exactitud, el lloc on volien reposar. Així, el prevere Bernat de Santaaulàlia decidí ser inhumat a l'interior del temple, en concret a la capella de Sant Miquel, prop de l'altar, d'on era rector.⁷⁶ Amb tot, pocs havien de ser els clergues enterrats a la basílica, probablement un honor reservat als membres més influents de l'Església de Barcelona. Els documents analitzats mostren clarament que bona part dels testadors triaven el «cementiri de la Seu» per a llur inhumació, uns al costat de la sepultura d'un amic o valedor, cas del clergue Bartomeu Burget, enterrat en un túmul situat als peus del de Bernat de Santandreu,⁷⁷ i

73. Així, el 30 de juliol de 1299, trobant-se greument malalt a Vic, el canonge Ponç de Figuerola, després de disposar que el seu cos fos enterrat provisòriament en el cementiri d'aquesta ciutat, ordenà als seus marmessors que, quan poguessin, portessin a terme el trasllat dels seus ossos a la Seu de Barcelona, ACB, perg. 1-6-88.

74. ACB, perg. 4-10-141.

75. ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

76. ACB, perg. 4-3-91.

77. ACB, perg. 4-2-59.

d'altres a la sepultura d'algun familiar molt proper, com el prevere Bernat de Banyeres, el qual volgué descansar en el túmul de Ramon de Banyeres, el seu oncle.⁷⁸ Ara bé, la vaguetat amb la qual s'al.ludeix al «cementiri de la Seu» no ens permet precisar si es tractava del fossar dit del Paradís, és a dir, el que hi havia entre l'absis i el cim del mont Tàber, o, com sembla més probable, del que es trobava a la galilea, abans d'accedir al temple.⁷⁹ Inequívoca és, en canvi, la referència al tercer cementiri de la Seu, el del claustre, on fou enterrat el canonge Guillem de Banyeres, major, concretament davant del túmul de Sant Oleguer.⁸⁰ A la vora, precisament, del claustre romànic, hi havia tot de capelles foranes, la més important de les quals era la de les Verges —ara de Santa Llúcia—, construïda per Arnau de Gurb el 1268, on encara avui reposen les restes d'aquest bisbe⁸¹ i on també demanà ser sepultat el canonge Pere d'Illa.⁸²

Quant a la cerimònia funerària, són molt minses i fragmentàries les dades que ens proporcionen els testaments. Sabem, per exemple, que els enterraments a la Seu es feien seguint un ritu determinat (*secundum consuetudinem dicte Sedis*), però ignorem per complet en què consistia. Tot i això, a partir de les descripcions dels costums funeraris que ens faciliten altres estudis,⁸³ podem arribar a reconstruir, ni que sigui de forma molt esquemàtica, el ritual del sepeli. Després del traspàs, el cadàver era rentat i amortallat amb un llençol o amb l'hàbit triat pel finat⁸⁴ i col.locat en el seu llit per ser vetllat a l'espera del moment de la inhumació. El dia de l'enterrament, les despulles del

78. ACB, perg. 4-2-64.

79. M. VERGÉS i M.-T. VINYOLES: *La Seu romànica...*, pp. 24-25 i 29.

80. ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a.

81. ACB, perg. 1-1-2546. En el testament, la capella és designada com de Santa Quitèria, ja que el 1271 Arnau de Gurb hi fundà tres altars i beneficis: un dedicat a Santa Quitèria, un altre a Santa Àgata i el tercer a Santa Llúcia. Amb el temps, però, seria aquesta darrera advocació la que acabaria per prendre preeminència, M. VERGÉS i T.-M. VINYOLES: *La Seu romànica...*, p. 38.

82. ACB, perg. 4-3-91.

83. Vegeu especialment els articles de M. RIU: *Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya* («Acta/Mediaevalia», annexos d'Arqueologia medieval, annex 1). Barcelona, 1982, pp.35-36; i de J.-R. JULIÀ: *Las actitudes mentales...*, pp. 28-33.

84. Així, el bisbe Arnau de Gurb escollí com a mortalla l'hàbit dels frares predicadors, ACB, perg. 1-1-2546.

difunt eren transportades fins al lloc de la sepultura a les espatlles de familiars i amics, sobre un mul o en un carro, essent acompanyades per un seguici de clergues amb creus alçades, provinents de les diferents esglésies i capelles de la ciutat, cadascun dels quals rebia per la seva presència entre 12 diners i 10 sous.⁸⁵ Acabada la missa i soterrat el cadàver, els presents abandonaven el túmul, sovint flanquejat per ciris,⁸⁶ i es reunien a casa del difunt per celebrar l'àpat ritual conegut com a «dinar dels morts» amb el qual s'honorava la memòria del finat. En alguns casos, d'acord amb les directrius expressades pel difunt en el seu testament, aquest ritual podia iniciar-se el mateix dia de l'òbit i perllongar-se durant més d'una setmana o comptar amb la participació directa o indirecta dels preveres de la Seu o d'un nodrit grup de pobres.⁸⁷

Encara que hi havia, finalment, testadors que assignaven una suma de diners o determinats béns per tal de fer front a les despeses generades per llur enterrament,⁸⁸ el més habitual era, no obstant, que els marmessors gaudissin de plenes competències a fi de sufragar el fune-

85. Normalment, els testadors demanaven de manera general l'assistència del major nombre possible de capellans amb creus alçades de les esglésies i capelles de Barcelona. Alguns, no obstant, manifestaven el desig que participessin en llur sepeli les creus de determinats temples, cas del clergue Bartomeu Burget, que sol·licità la presència de les de les esglésies de Sant Just, Sant Miquel, Sant Jaume i Santa Maria del Mar (ACB, perg. 4-2-59), o del prevere Guillem de Castanyera, que requerí la de Santa Maria del Pi (ACB, perg. 4-8-71).

86. El prevere Bernat de Banyeres, per exemple, disposà que vuit torxes cremessin a la seva sepultura, ACB, perg. 4-2-64.

87. Així, el prevere Bernat de Santaaulàlia ordenà que durant els nou dies posteriors al seu òbit tota la seva família mengés dels seus béns i deixà 50 sous perquè el dia del seu enterrament cent pobres mengessin al refectori de la Seu (ACB, perg.4-3-91); també el canonge Pere d'Illa disposà que durant nou dies després del seu traspàs tota la seva família així com cinquanta pobres mengessin en el seu hospici i que, abans de transcórrer quinze dies, fossin vestits amb túniques de drap de Lleida un total de cent pobres (ACB, perg. 4-15-23); el prevere Bernat de Banyeres, en canvi, manà que cadascun dels preveres beneficiats a la Seu rebés 6 «placente» —un tipus de pa— el dia del seu decés i els dos següents i 4 diners els sis dies posteriors a la seva mort (ACB, perg. 4-2-64).

88. És el cas, entre d'altres, del prevere Bernat de Santaaulàlia, el qual destinà 1.000 sous per pagar la seva cerimònia d'inhumació (ACB, perg. 4-3-91), o del prevere Bernat Guerau, que va ordenar als seus marmessors vendre els immobles que li havia llegat Berenguer Mercader amb l'objectiu de satisfer les seves despeses funeràries (ACB, perg. 4-3-231).

ral amb el patrimoni del difunt, sense que aquest hagués hagut de consignar cap deïxa específica a tal efecte.

LA RESTITUCIÓ DE DEUTES I INJÚRIES

El reconeixement de deutes i ofenses expressat invariablement per tots i cadascun dels testadors és, sens dubte, una de les manifestacions més diàfanques del caràcter expiatori del testament. En efecte, veient propera la mort, el testador confessava i es mostrava disposat a rescabalar els deutes pendents i les injúries comeses al llarg de la seva vida, rememorant, en ocasions, accions poc honorables realitzades molts anys enrere.⁸⁹ Aquest penediment, tardà però sincer, estava encaminat a obtenir la redempció dels pecats del testador per tal d'afavorir la salvació de la seva ànima. En aquestes circumstàncies, és comprensible que els marmessors rebessin l'ordre de liquidar tots els deutes i de restituir totes les ofenses del testador que poguessin provar-se a través de testimonis o documents o de qualsevol altra forma legítima, sense apel·lar als tribunals o recórrer a cap subterfugi legal per dilatar o, fins i tot, evitar llur pagament.⁹⁰

Tot i que la majoria dels testaments fan referència a la satisfacció dels deutes mitjançant clàusules gairebé estereotipades, el reconeixement explícit que n'efectuen alguns dels testadors ens permet comprovar que els deutes abastaven tots els àmbits de l'economia dels eclesiàstics estudiats, des de l'adquisició d'immobles⁹¹ fins al pagament del salari del servei,⁹² passant per la participació en qualsevol tipus d'operació financera⁹³ o

89. J.-R. JULIÀ: *Las actitudes...*, p. 48.

90. El clergue Berenguer de Campanyà, per exemple, manà als seus marmessors que *de bonis meis solvant omnia debita mea et restituant omnes iniurias meas de plano sine omni diffugio et malicia et strepitu iudiciario secundum Deum et forum penitencie, prout hec probari poterunt per testes vel instrumenta aut per aliam legitimam declarationem*, ACB, perg. 4-3-196.

91. Així, el canonge Joan Colom devia a Salomó Bonafós 800 sous com a preu de l'hort que havia estat de Perfet, batlle, ACB, perg. 4-4-26.

92. És el cas del clergue Berenguer de Campanyà, el qual disposà que els seus marmessors paguessin a Ramon, el seu servent, el salari que li corresponia, ACB, perg. 4-3-196.

93. El canonge Ramon de Riera, per exemple, tenia 90 sous d'en Trullols i en Rosset a causa d'una fermança que els havia fet per unes vinyes, ACB, perg. 4-17-5.

per la compra de roba de vestir.⁹⁴ En general, es tractava de deutes de petites quantitats,⁹⁵ dels quals sovint no hi havia constància escrita⁹⁶ i que podien ser esmerçats en benefici de l'ànima dels creditors si aquests havien mort o no eren localitzats,⁹⁷ però tampoc no hi mancaven els debèits de sumes considerables, a voltes de més d'un miler de sous, alguns dels quals eren retornats per mitjà de la concessió d'importants llegats a favor dels creditors o de llurs hereus.⁹⁸

LA DISTRIBUCIÓ DELS BÉNS: BENEFICIARIS I LLEGATS

A la Barcelona del segle XIII, els testadors tenien dret a disposar lliurement de llurs béns, sempre que respectessin les limitacions que la llei fixava per tal de salvaguardar els interessos de fills i cònjuges. En funció de llurs possibilitats econòmiques, els ciutadans laics acostumaven a conjuminar a l'hora de determinar el repartiment *post mortem* de llur patrimoni objectius sovint contraposats: destinar una considerable suma de diners a la salvació de l'ànima mitjançant la realització d'obres pies i almoines; concentrar el gruix dels béns, especialment els immobles, en mans de l'hereu universal, normalment el fill gran; i assegurar el benestar del cònjuge i de la resta de descendents —fills i néts— a través de l'assignació de substanciosos llegats.⁹⁹

94. Així, el prevere Bernat de Miralles devia a en Miralles, peller, 60 sous per una cota que li havia comprat, ACB, perg. 4-2-39.

95. En aquest sentit, podem assenyalar com el prevere Guillem de Feixes confessava quatre deutes amb un muntant global de tan sols 3 sous, 3 diners i òbol, ACB, perg. 4-9-150.

96. Per aquesta raó, el canonge Ponç de Figuerola ordenà als seus executors testamentaris que creguessin la paraula d'Ermessenda de Pedralba en el moment de liquidar els deutes que havia contret amb ella, ACB, perg. 1-6-88.

97. Això és el que el canonge Ramon de Riera disposà que fessin els seus marmessors amb els 10 sous que devia a Bernat Oliver en cas que no el trobessin, ACB, perg. 4-17-5.

98. Així, el canonge Joan Colom deixà 50 cafissos de vi a la seva neboda Elisenda a causa d'un deute de 2.400 sous que havia contret amb ella. El testador establí també que, si el preu del vi no cobria la quantitat deguda, Berenguer de Planes, procurador del seu hospital, afegiria els diners que manquessin; en cas contrari, però, el que sobrés seria retingut per la dita neboda, ACB, perg. 4-4-26.

99. Vegeu, per exemple, J. FERNÁNDEZ-CUADRENCH: *Guillem d'Abella: un canviador i els seus afers a finals del segle XIII*, «Barcelona. Quaderns d'Història», 2/3 (1996), pp. 143-148.

Quadre 2. *Fundacions assistencials i espirituals disposades pels testadors*

Data	Testador	Assistencials	Espirituals
1229	Joan Colom	hospital d'en Colom —fundat vers 1219—*	1 llàntia: altar del Sant Esperit de la Seu
1241	Ramon de Riera	100 racions anuals: refectori de la Seu 3 pobres: refectori de la Seu	1 aniversari: altar de San Silvestre de la Seu 1 presbiterat: altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac
1250	mestre Ramon de Vic	Pobres de Jesucrist* 600 racions anuals: refectori de la Seu*	12 aniversaris: Seu 1 presbiterat: altar de la Santíssima Trinitat de la Seu 1 presbiterat: altar del Sant Esperit de la Seu
1256	Guillem de Banyeres	—	1 aniversari: altar de Sant Joan de la Seu
1256	Pere Desvilar	hospital de Pere Desvilar*	1 llàntia església de Santa Eulàlia de Provençana
1257	Bernat de Santaeulàlia	2 pobres: almoïna del bisbe Berenguer de Palou [refectori de la Seu]	1 presbiterat: altar de Sant Miquel de la Seu —confirmació—* 1 llàntia: altar de Sant Miquel de la Seu 1 aniversari: altar de Sant Miquel de la Seu 1 aniversari: altar de Santa Eulàlia de l'església de Santa Maria de Caldes 1 aniversari: altar de Sant Pere del monestir de Sant Miquel del Fai
1261	Bertran Delfí	1 pobre: refectori de la Seu Pobres de Jesucrist*	1 aniversari: altar del Sant Sepulcre de la Seu 1 presbiterat: altar del Sant Sepulcre de la Seu
1272	Pere d'Illa	3 pobres: Almoïna de la Seu Pobres de Jesucrist*	1 presbiterat: altar de Santa Llúcia de la capella de les Verges 2 aniversaris: Seu
1278	Berenguer de Bonvilar	Pobres de Jesucrist*	—
1280	Bartomeu Burget	—	1 aniversari: Seu*
1281	Jaume de Manresa	Pobres de Jesucrist [refectori de la Seu i església de Martorell]*	—

1282	Bernat de Banyeres	120 racions anuals: refectori de la Seu Pobres de Jesucrist*	2 aniversaris: Seu —confirmació— 2 llànties: altar de Sant Vicenç de la Seu
1283	Bernat de Miralles	Pobres de Jesucrist*	—
1284	Guillem de Banyeres	Pobres de Jesucrist [Almoïna de la Seu]*	3 aniversaris: Seu 1 presbiterat: altar de Sant Vicenç de la Seu
1284	Arnau de Gurb	Pobres de Jesucrist*	—
1287	Bernat Guerau	Pobres de Jesucrist*	—
1289	Guillem de Castanyera	Pobres de Jesucrist*	2 aniversaris: Seu 1 llàntia: altar de Sant Joan de la Seu
1291	Berenguer de Campanyà	Pobres de Jesucrist*	—
1299	Bernat de Fellines	Almoïna de la Seu*	—
1299	Ponç de Figuerola	Pobres de Jesucrist*	—

---

* hereu universal

Sense muller ni fills legítims per qui vetllar, els eclesiàstics duïen a terme la distribució dels béns a partir de premisses ben diferents. En concret, repartien la major part de llur patrimoni entre les diverses fundacions que instituïen o confirmaven en els testaments, les quals, segons observem en el quadre número 2, podien ser de caire netament espiritual, com la dotació de presbiterats, la celebració d'aniversaris o la institució de llànties votives, o de tipus assistencial, com el finançament d'hospitals o l'alimentació d'indigents en el refectori de la Seu. Conscients de la transcendència de moltes d'aquestes fundacions, especialment dels hospitals, alguns de llurs impulsors no dubtaven a instituir-les com a hereu universal, encara que el més freqüent entre els clergues estudiats era designar com a tal els pobres de Jesucrist, en un darrer acte de generositat per part dels testadors. D'aquesta manera, la distribució dels béns permetia als eclesiàstics assolir un quàdruple objectiu: facilitar la redempció de llurs pecats; perpetuar llur memòria entre els homes; pal·liar fins on fos possible la penúria dels més necessitats; i, per últim, posar la pràctica totalitat de llur patrimoni sota el control de l'Església, bé de forma directa, a través de les fundacions espirituals, bé indirectament, en ser confiada a membres del clergat tant l'administració de les fundacions assistencials com l'execució de les disposicions testamentàries relatives als pobres.

Els eclesiàstics, tanmateix, no oblidaven familiars, amics i àdhuc

servents en el moment de redactar llurs darreres voluntats. En efecte, els parents més propers, habitualment germans i nebots, encara que puntualment també hi apareixen ascendents i descendents il·legítims, eren sovint afavorits amb deixes pecuniàries, que podien oscil·lar entre els 2 sous que el prevere Guillem de Feixes atorgà a la seva fillola Felipa¹⁰⁰ i els 50 morabatins que el canonge Ramon de Riera llegà a la seva germana Arsenda,¹⁰¹ depenent de la riquesa del testador i de la intensitat dels lligams afectius que l'unien amb el beneficiari.¹⁰² En d'altres ocasions, els llegats consistien en béns mobles, en especial parament de la llar quan el familiar en qüestió era un dona i llibres i robes litúrgiques si pertanyia al clergat.¹⁰³ Els immobles, en canvi, rarament eren llegats als parents,¹⁰⁴ optant, en tot cas, alguns testadors per concedir l'usdefruit vitalici de determinades finques, fórmula que permetia a l'hereu universal de l'atorgant llur recuperació a la mort del beneficiari.¹⁰⁵

Respecte als amics dels testadors, denominació genèrica sota la quals apleguem un grup heterogeni de gent, compost, entre d'altres, per col·laboradors eclesiàstics, socis en el món dels afers, protectors laics o simplement coneguts necessitats, podem assenyalar que invariablement eren afavorits amb numerari, en un sol pagament¹⁰⁶ o

100. ACB, perg. 4-9-150.

101. ACB, perg. 4-17-5.

102. En aquest sentit, la decisió més asèptica fou la que prengué el prevere Bernat de Santaaulàlia, el qual deixà 20 sous a cadascun dels seus familiars, ACB, perg. 4-3-91.

103. Així, el canonge Joan de Colom llegà a la seva neboda Elisenda un llit amb les seves robes, l'anell amb safir que acostumava a portar i dues estovalles, i repartí els seus llibres entre els seus nebots Pere de Castell i Gerard i els seus parents el prevere Berenguer de Planes i Arnau de Bogatell, prevere beneficiat a l'altar de l'església de Sant Jaume de Barcelona, el qual rebé, endemés d'unes Decretals, una capa de cor, ACB, perg. 4-4-26.

104. Entre els pocs eclesiàstics que llegaren béns immobles a familiars es troba el canonge Ramon de Riera, el qual deixà una vinya, situada en el pont de Provençals, a la seva germana Arsenda, i el mas que havia comprat a Bernat Umbert de Reixac, situat en el prat de Matabous, al seu germà Guillem de Riera, ACB, perg. 4-17-5.

105. Aquesta pràctica queda magníficament il·lustrada en el testament del canonge Joan Colom, el qual llegà al seu fill Bernat, designat com el seu nodrit en el document, l'usdefruit vitalici de les cases on vivia i de la vinya de Gafort, immobles que en morir aquest passarien a l'hospital edificat pel testador en el suburbi de Barcelona, ACB, perg. 4-4-26.

106. El canonge Pere d'Illa, per exemple, deixà 100 sous a Arnau Oliver, si en el moment del seu traspàs encara no havia aconseguit un benefici eclesiàstic, ACB; perg. 4-15-23.

en forma de pensió vitalícia anual,¹⁰⁷ o mitjançant objectes d'ús quotidià, com ara robes o mobles,¹⁰⁸ evidenciant els clergues estudiats un especial interès per dotar noies en edat de maridar-se.¹⁰⁹ Els testadors, finalment, recompensaven també en llurs testaments a tots aquells homes i dones que, a voltes durant molts anys, els havien servits fidelment, llegant-los sumes de diners que, malgrat ser molt variables,¹¹⁰ es situaven normalment entre els 100 i els 200 sous.¹¹¹

Amb la intenció d'assegurar la celebració del major nombre possible de misses i pregàries en favor de l'ànima, els eclesiàstics, com era habitual, destinaven una munió de deixes d'importància diversa als refectoris de bona part dels monestirs i convents de la ciutat, al clergat de la Seu i de les parròquies urbanes, als hospitals barcelonins i, fins i tot, a esglésies i monestirs de diferents indrets del Principat.¹¹² Els ordes mendicants, instal·lats a la capital catalana durant la primera meitat de segle, saberen guanyar-se aviat la confiança dels ciutadans mitjançant la predicació i la confessió, com demostra el fet que siguin els més afavorits en els nostres testaments. Eren, en concret, els convents dels predicadors, framenors i clarisses els que rebien els principals llegats, de fins a 100 sous, els quals anaven sovint acompanyats de

107. És el cas del frare predicador Berenguer Bord, a qui el bisbe Arnau de Gurb assignà una pensió anual de 80 sous mentre visqués, a causa del molt temps que havia treballat per a ell, ACB, perg. 1-1-2546.

108. Així, el prevere Bernat Miralles llegà un armari a Guillema, muller de Guillem Durfort, un taüt a la muller de Bernat de Sala i una caixa a la muller d'en Màrgens, galotxer (ACB, perg.4-2-39), mentre que Guillem Ferrer rebia del prevere Jaume de Manresa una gramàsia de color pà.lid cru (ACB, perg. 4-10-141).

109. Com d'altres eclesiàstics, el canonge Guillem de Banyeres, jove, llegà diners a diverses noies a fi d'augmentar llur dot i ajudar a maridar-les: a la filla de Bernat Simó 100 sous, a cadascuna de les dues filles de Pere Adrover 50 sous, a la filla de Bernat de Canet 100 sous i a cadascuna de les dues filles solteres de Blanca, vidua de Ferrer de Manresa, 30 sous, ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm.174a.

110. Així, mentre que el canonge Ramon de Riera deixà 10 sous a la seva serventa Ferrera (ACB, perg. 4-17-5), el bisbe Arnau de Gurb concedí 300 sous a Arnau de Caldes, el seu escuder (ACB, perg. 1-1-2546).

111. El prevere Bernat de Fellines, per exemple, atorgà a Maria Llorença 200 sous a causa dels molts anys que l'havia servit, disposant que, si aquesta moria abans de fer-se efectiu el llegat, els diners fossin per a les seves filles Margarida i Brunissenda, ACB, perg. 4-2-25.

112. Aquesta qüestió ha estat àmpliament estudiada per C. BATLLE i M. CASAS: *La caritat privada...*, article que inclou en el seu apèndix un quadre molt il·lustratiu.

donacions de llibres i objectes litúrgics,¹¹³ mentre que els altres ordes mendicants, frares de la Penitència i mercedaris, així com els nous monestirs femenins, és a dir, els de Jonqueres, Montalegre i Valldonzella, obtenien quantitats que no sobrepassaven els 50 sous. Quant als antics monestirs de la ciutat, Sant Pere de les Puelles, Sant Pau del Camp, Santa Anna i Santa Eulàlia del Camp havien perdut presència en la devoció dels barcelonins a partir de l'aparició dels nous ordes, motiu pel qual llurs deixes acostumaven a oscil·lar entre els 10 i 20 sous. Amb tot, pitjor era la situació dels ordes militars, hospitalers i templers, de qui tan sols es recordà el prevere Bernat de Santaeulàlia amb sengles llegats de 5 sous.¹¹⁴

El clergat de la Seu, d'altra banda, també es beneficiava d'importants llegats, ja que el bisbe podia arribar a obtenir deixes tan notables com els 20 morabatins que li concedí el canonge Pere d'Illa i cadascun dels seus canonges, beneficiats i preveres solia rebre de 6 diners a 5 sous.¹¹⁵ Bastant més modesta, però, era la quantitat establerta en els testaments per a les diferents esglésies parroquials de la ciutat, entre 12 diners i 3 sous, encara que puntualment poguessin veure's afavorides amb llegats molt substanciosos.¹¹⁶ Seguint el costum de l'època, eren igualment objecte d'atenció per part de tots els testadors la casa dels malalts o leproseria i els quatre hospitals que hi havia en aquell moment a Barcelona: el d'en Marcús, el de Santa Eulàlia del Camp, el d'en Colom i el del canonge Desvilar, cadascun dels quals percebia de 12 diners a 10 sous, a més de deixes específiques de béns mobles, bàsicament llits i llurs paraments.¹¹⁷ Cal destacar, per acabar,

113. Cal destacar, en aquest sentit, que el canonge Ramon de Riera repartí part de la seva biblioteca entre convents dels predicadors i framenors, a més de concedir 250 sous a l'altar de Sant Miquel del convent de Santa Caterina a fi de fer un calze i comprar llibres (ACB, perg. 4-17-5); i que el bisbe Arnau de Gurb, que havia mantingut una estreta amistat amb sant Ramon de Penyafort, llegà als predicadors 1.000 sous i tots els seus llibres de teologia (ACB, perg. 1-1-2546).

114. ACB, perg. 4-3-91.

115. ACB, perg. 5-15-23.

116. Així, el canonge Joan Colom confirmà en les seves darreres voluntats la donació d'un forn de Barcelona, del mas d'Alcatarra, situat a Montjuïc, i d'un mas que es trobava a la parròquia de Sant Boi, que havia fet a favor de l'altar de Santa Maria Magdalena de l'església de Sant Jaume, ACB, perg. 4-4-26.

117. A tall d'exemple, podem esmentar el llit de fusta amb paraments que llegà el canonge Ramon de Riera a l'hospital d'en Colom (ACB, perg. 4-17-5) o el parell de

el prestigi assolit pels monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, el qual queda plenament reflectit en els freqüents llegats pecuniaris que els feien els membres del clergat barceloní, i la vinculació que alguns dels eclesiàstics estudiats continuaven mantenint amb les esglésies de llurs poblacions d'origen, que no oblidaven d'afavorir a l'hora de testar.¹¹⁸

El gruix del patrimoni immobiliari, en canvi, era distribuït pels testadors entre les fundacions espirituals i assistencials que instituïen o confirmaven en llurs darreres voluntats amb l'objectiu d'aconseguir la misericòrdia divina. Les fundacions espirituals, en primer lloc, eren aquelles que estaven destinades a perpetuar la memòria del difunt entre els vius i a mantenir les oracions del clergat per la seva ànima, cas de la institució de presbiterats, aniversaris o llànties votives. Els presbiterats consistien en la dotació d'un benefici eclesiàstic a favor d'un altar a fi d'adscriure un prevere perquè hi celebrés misses pel bé de l'ànima del patrocinator, actuant com a intercessor d'aquest davant Jesucrist. L'elecció de l'altar estava, com és lògic, estretament vinculada a la trajectòria personal de cada fundador. Així, el canonge Ramon de Riera instituï un presbiterat a l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac, parròquia d'on era originari, mentre que el canonge Pere d'Illa ho féu a l'altar de Santa Llúcia, dins la capella de les Verges, construïda pel bisbe Arnau de Gurb, on disposà ser enterrat. Amb tot, el més freqüent era que l'altar escollit per a la fundació es trobés en el temple on els patrocinator exercien llur ministeri: el canonge Ramon de Vic dotà dos presbiterats a la Seu, un a l'altar de la Santíssima Trinitat i l'altre al del Sant Esperit; el canonge Guillem de Banyeres, major, a l'altar de Sant Joan, d'on era rector; el prevere Bernat de Santaaulàlia a l'altar de Sant Miquel, on ell mateix gaudia d'un presbiterat instituït pel difunt bisbe Berenguer de Palou; el canonge Bertran Delfi a l'altar del Sant Sepulcre; i el canonge Guillem de Banyeres, jove, a l'altar de Sant Vicenç, el qual, com hem tingut ocasió

---

llençols i la vànova que assignà el prevere Bernat de Miralles a l'hospital del canonge Desvilar (ACB, perg. 4-2-39).

118. Un dels exemples més significatius ens el proporciona el canonge Pere d'Illa, el qual ordenà comprar dos pal.lis valorats en 50 sous cadascun, un per a la capella de Santa Maria del mas Illa, on havia nat, i l'altre per a l'església de Sant Esteve de la Costa, parròquia a la qual pertanyia aquest mas, ACB, perg. 4-15-23.

de comprovar, estava íntimament lligat a la seva família, car havia estat fundat pel seu oncle Ramon de Banyeres i n'havia estat rector durant molts anys el prevere Bernat de Banyeres, el seu germà.

La dotació econòmica dels presbiterats, destinada tant a cobrir totes les despeses dels preveres beneficiats com a proporcionar tot allò que fos necessari per a les celebracions litúrgiques dels altars on havien estat instituïts, es feia normalment a través de la donació de béns immobles, els quals generaven unes rendes anuals que acostumaven a situar-se entre els 300 i els 400 sous.¹¹⁹ Quelcom d'excèpcional era, tanmateix, que els patrocinadors designessin com a hereu universal els presbiterats que havien creat, fet que únicament hem pogut documentar en els casos del canonge Guillem de Banyeres, major, i del prevere Bernat de Santaeulàlia.¹²⁰ A canvi de llur generositat, molts dels fundadors es reservaven la potestat d'elegir el prevere que havia de fer-se càrrec del benefici, designació que sovint requeia sobre un familiar¹²¹ o un protegit,¹²² de determinar la forma en què en el futur havia de cobrir-se la vacant del presbiterat o d'imposar certes condicions relatives a la seva administració, com ara el repartiment dels lluïsmes i de la resta d'ingressos de caràcter extraordinari produïts pels immobles assignats o la supervisió de la gestió d'aquests béns,¹²³

119. El mestre Ramon de Vic, per exemple, atorgà 400 sous anuals a cadascun dels dos presbiterats que havia fundat, ordenant als seus marmessors que hi assignessin els immobles que creguessin més adients per a proporcionar-los (ACB, *Dotatium*, I, fols.116-117v). En el mateix sentit, podem assenyalar que el canonge Guillem de Banyeres, jove, assignà 32 morabatins censals al seu presbiterat, els quals procedien de diferents cases ubicades a Barcelona, en el carrer nou dit de la Pellisseria, disposant també que el prevere beneficiat triés per viure-hi un dels dos hospicis no establerts que tenia en alou sota el Palau del Rei (ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a).

120. ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 8, núm. 29a i perg. 4-3-91, respectivament.

121. Això succeï amb el canonge Guillem de Banyeres, jove, que confià el seu presbiterat al clergue Bernat de Soler, el seu nebot, ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

122. Cas del canonge Bertran Delfí, el qual nomenà com a beneficiat Pere Bertran, sacerdot que vivia amb ell, ACB, *Dotatium*, I, fols. 65-66.

123. Així, Pere d'Illa determinà que, després de la seva mort, fossin el bisbe i el seu Capítol els encarregats de designar el nou beneficiat durant els quinze dies següents a la vacant el presbiterat; acabat aquest termini, la potestat restaria exclusivament en mans del Capítol de la Seu, el qual tindria quinze dies més per efectuar el nomenament; en cas que aquest tampoc no es realitzés, la facultat de designació passaria definiti-

i, fins i tot, de posar el benefici sota el patrocini d'alguna persona o institució.¹²⁴

Amb l'objectiu d'afavorir la salvació de l'ànima mitjançant la pregària, alguns eclesiàstics instituïen en llurs testaments la celebració d'aniversaris, és a dir, de misses destinades a commemorar anualment el dia de l'òbit del testador i, en ocasions, el de determinats familiars o amics.¹²⁵ Encara que llur periodicitat solia ser anual, d'aquí el nom, els aniversaris podien realitzar-se també de forma quadrimestral o mensual, si així ho havia disposat el difunt.¹²⁶ Com en el cas dels presbiterats, la Seu era el lloc triat majoritàriament pels nostres eclesiàstics per tal de celebrar llurs aniversaris,¹²⁷ bé a l'església, bé

---

vament a mans de l'arquebisbe de Tarragona. El canonge establí també que una desena part dels ingressos extraordinaris proporcionats pels immobles del seu presbiterat fossin per al beneficiat, mentre que les nou desenes parts restants servissin per a vestir pobres d'acord amb el consell del prior de la capella de les Verges i dels hebdomadaris de la Seu, als quals, endemés, el prevere havia de retre comptes anualment de la seva gestió del presbiterat, ACB, perg. 4-15-23.

124. El canonge Ramon de Riera, per exemple, posà el benefici que fundava a l'altar de Sant Joan de l'església de Sant Pere de Reixac sota el patronatge d'aquell familiar que posseís el mas Riera, de forma que, a la mort del prevere beneficiat, el *patronus* assumís la representació del presbiterat davant del clergue major de la dita església, ACB, perg. 4-17-5.

125. Així, el prevere Bernat de Banyeres instituï dos aniversaris, un el dia de la seva defunció i l'altre, en favor de l'ànima del seu oncle Ramon de Banyeres, la vigília de la festa de Santa Maria Magdalena (ACB, perg. 4-2-64); i el prevere Guillem de Castanyera n'ordenà també dos: un el dia del seu traspàs i l'altre a les calendes de març, data de la mort de Berenguer de Castanyera, el seu germà (ACB, perg. 4-8-71). El prevere Bernat de Santaaulàlia, en canvi, optà per consagrar un dels tres aniversaris que havia instituït, en concret el que s'havia de fer a l'altar de Sant Miquel de la Seu per les octaves de Sant Miquel, a la seva ànima i a la del seu protector i amic el bisbe Berenguer de Palou (ACB, perg. 4-3-91).

126. En efecte, malgrat ser inusual, el canonge Guillem de Banyeres, jove, ordenà que es fessin tres aniversaris: un el dia del seu òbit, el segon quatre mesos després i el tercer als vuit mesos (ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a), mentre que el mestre Ramon de Vic en disposava dotze, un cada mes, advertint que, si el dia de la celebració coincidia amb una festivitats o amb un altre aniversari, el seu es realitzés durant els tres dies següents (ACB, *Dotalium*, I, fols. 116-117v).

127. Únicament el prevere Bernat de Santaaulàlia instituï dos aniversaris fora de la Seu: un a l'altar de Santa Eulàlia de l'església de Santa Maria de Caldes i l'altre a l'altar de Sant Pere del monestir de Sant Miquel del Fai, a causa, molt probablement, de la seva procedència vallesana ACB, perg. 4-3-91.

en un determinat altar del qual el testador era rector¹²⁸ o en el qual havia fundat un benefici.¹²⁹ Endemés, el mecanisme de finançament dels aniversaris era exactament el mateix que el dels presbiterats: l'assignació d'uns immobles que proporcionessin a l'altar o temple on havia de realitzar-se l'aniversari una renda anual per tal de garantir la seva continuïtat,¹³⁰ sent igualment excepcional la institució com a hereu universal d'un aniversari, cosa que tan sols féu el clergue Bartomeu Burget, possiblement a causa de la migradesa dels seus recursos.¹³¹ El paral·lelisme entre ambdues fundacions espirituals es manté també en les nombroses prerrogatives que molts dels testadors es reservaven a l'hora de regular el funcionament ulterior dels aniversaris: designació dels preveres que els havien de celebrar,¹³² distribució dels ingressos extraordinaris procedents dels immobles assignats, mesures de control sobre llur administració, etc.¹³³

Les llànties, finalment, eren una ofrena al Creador que alguns dels clergues estudiats instituïen perpètuament en benefici de llur ànima,

128. El fet que el prevere Guillem de Castanyera fos rector del segon presbiterat de l'altar de Sant Joan de la Seu explica que triés precisament aquest altar a l'hora d'instituir els seus dosaniversaris, ACB, perg. 4-8-71.

129. Aquest és el cas del canonge Bertran Delfí, el qual disposà que el seu aniversari fos realitzat a l'altar del Sant Sepulcre de la Seu pel prevere que detingués el presbiterat que havia fundat en aquest altar i dels béns amb què havia dotat aquest benefici, ACB, *Dotarium*, I, fols. 65-66.

130. El canonge Guillem de Banyeres, jove, per exemple, a fi d'assegurar la celebració dels tres aniversaris que havia instituït en el seu testament, llegà a la Seu 7 morabatins i mig i 1 masmudina censals sobre diverses vinyes del territori de Barcelona i 1 morabatí censal sobre unes cases, situades a la ciutat, així com la resta de drets que li corresponien sobre aquests immobles en tant que senyor eminent, ACB, *Pia Almoïna*, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a.

131. ACB, perg. 4-3-231.

132. Així, el canonge Ramon de Riera encarregà la realització de l'aniversari que havia instituït a l'altar de Sant Silvestre de la Seu al clergue Guillem Estator, ACB, perg. 4-17-5.

133. El prevere Guillem de Castanyera, per exemple, endemés de disposar que cadascun dels canonges i preveres beneficiats de la Seu rebés 3 diners durant la celebració dels dos aniversaris que havia ordenat, determinà que el rector de l'altar de Sant Joan de la Seu, encarregat de realitzar-los, obtingués pel seu treball 3 sous anuals i la meitat dels lluïsmes i dels altres ingressos extraordinaris dels béns immobles amb què havien estat dotats els aniversaris, i la meitat restant es destinava a donar menjar als pobres en el refectori de la Seu. Aquest rector, a més, fou obligat a justificar la seva gestió anualment davant els procuradors de l'Almoïna de la Seu, ACB, perg. 4-8-71.

consistent en un sacrifici simbòlic que es consumava amb la fosa de la cera de la candela votiva. Igual que els presbiterats i els aniversaris, les llànties, que podien romandre enceses només durant unes hores determinades o dia i nit, eren fundades en altars o esglésies amb els quals els testadors mantenien estrets lligams personals;¹³⁴ a voltes es disposava que cremessin davant de certes imatges per les quals el fundador sentia una especial devoció.¹³⁵ Donat que normalment les institucions de llànties votives estaven vinculades a d'altres fundacions espirituals o assistencials,¹³⁶ no era freqüent que els testadors les dotessin amb una assignació de béns immobles destinada específicament a llur manteniment.¹³⁷

Les fundacions assistencials, per altra part, eren aquelles que tenien per finalitat socórrer els nombrosos indigents que hi havia a la ciutat, facilitant-los atenció mèdica, per precària que aquesta fos, o proporcionant-los un modest àpat diari que els permetés sobreviure. Els membres del clergat feren mostra d'una especial sensibilitat envers la pobresa, un problema que afectava una part important de la població i que amenaçava amb trencar la pau social de la Barcelona dels dos-cents. Per tal de mitigar els seus efectes, portaren a terme un seguit

134. En aquest sentit, podem assenyalar que el canonge Joan Colom ordenà que cremés dia i nit una candela a l'altar del Sant Esperit, que ell mateix havia fundat en el claustre de la Seu pocs mesos abans de testar, l'any 1229 (ACB, perg. 4-4-26 i M. VERGÉS i M.-T. VINYOLES: *La Seu romànica...*, p.30), mentre que el canonge Pere Desvilar la instituí en honor a Déu, la Verge i Santa Eulàlia de Mèrida a l'església de Santa Eulàlia de Provençana, d'on era rector (ACB, perg. 4-15-206).

135. El prevere Bernat de Banyeres, per exemple, fundà dues candelas a l'altar de Sant Vicenç de la Seu, manant que una cremés unes hores cada dia, segons quedava especificat en un document redactat per Pere Marquès, notari públic de Barcelona, i l'altra constantment, dia i nit, davant de les imatges de Jesucrist i de la Verge que hi havia en aquest altar, ACB, perg. 4-2-64.

136. Així, el prevere Guillem de Castanyera dotà conjuntament amb diversos censals sobre immobles de Sant Genís dels Agudells i de Santa Eulàlia de Provençana els dos aniversaris i la candela que havia fundat a l'altar de Sant Joan de la Seu (ACB, perg. 4-8-71). El canonge Pere Desvilar, en canvi, encomanà al rector de l'hospital que ordenava crear en el seu testament tenir cura de la llàntia instituïda a l'església de Provençana, les despeses de la qual havien de ser sufragades amb les rendes i possessions llegades al dit hospital (ACB, perg. 4-15-206).

137. Amb tot, hi havia fundadors que ho feien, com el prevere Bernat de Banyeres, el qual assignà els delmes que rebia sobre dues vinyes, situades al territori de Barcelona, al servei de la llàntia que havia de cremar dia i nit a l'altar de Sant Vicenç de la Seu, ACB, perg. 4-2-64.

d'iniciatives, algunes de les quals cristal·litzaren en institucions caritatives que havien de tenir una gran transcendència en la vida social i econòmica de la ciutat durant els segles posteriors. No és casual, doncs, que entre els nostres testadors s'hi trobin els fundadors de dos dels cinc hospitals barcelonins del segle XIII (els canonges Joan Colom i Pere Desvilar) i cinc dels disset fundadors de l'Almoina de la Seu (els canonges Ramon de Riera, Ramon de Vic, Bertran Delfi i Pere d'Illa i el prevere Bernat de Santaaulàlia).

Durant l'Alta Edat Mitjana, els hospitals s'havien caracteritzat tant per donar atenció als pobres malalts com per lliurar aliments i cedir un llit durant un o més dies a tot aquell indigent que ho demanés. A partir del segle XIII, però, l'aparició i posterior consolidació de l'Almoina de la Seu de Barcelona, institució encarregada específicament de donar menjar als pobres, va permetre als hospitals de la ciutat restringir llur cercle d'acció a la cura dels indigents més necessitats: els malalts i els vells.¹³⁸ Amb aquest propòsit, el canonge Joan Colom aixecà un hospital vers 1219 en el suburbi de Barcelona, més enllà de la riera del Cagalell —avui la Rambla—, i el canonge Pere Desvilar ordenà construir-ne un altre, no gaire lluny de l'anterior i prop de la casa dels malalts o leproseria, en el seu testament de 1256, document on es subratllava que aquesta nova institució havia de tenir especial atenció amb els homes del mar que, per malaltia o vellesa, no podien valdre's per si mateixos i es quedaven sense recursos perquè no podien continuar navegant.¹³⁹ Per tal de garantir el futur d'aquests hospitals, ambdós fundadors els designaren llurs hereus universals, posant-hi al capdavant homes d'absoluta confiança, eclesiàstics com ells,¹⁴⁰ als quals encarregaren comprar alous amb llurs béns mobles a fi d'assegurar la percepció del major nombre de rendes possible.

Quant a l'alimentació dels pobres, aquesta es realitzava fonamentalment a través del refectori de la Seu, on el Capítol barceloní havia mantingut viu durant segles el costum de donar menjar als

138. J. BAUCELLS: *Gènesi de la Pia Almoina...*, pp.21-22.

139. Per aprofundir en la història d'aquests hospitals, cal consultar C. BATLLE i M. CASAS: *La caritat privada...*, pp. 121-135.

140. En concret, el canonge Joan Colom confià la gestió del seu hospital al prevere Bernat de Planes, parent seu (ACB, perg. 4-4-26); mentre que el canonge Pere Desvilar nomenà rector de la seva fundació el prevere Pere de Sales, que vivia amb ell (ACB, perg. 4-15-206).

indigents uns determinats dies de quaresma, cosa que es coneixia amb el nom d'almoina de mandat.¹⁴¹ Imbuïts per l'esperit caritatiu d'aquesta tradició i decidits a consolidar-la augmentant el nombre de pobres atesos i extenent el repartiment d'àpats a la resta de l'any, un total de disset homes, entre els quals hi havia un nodrit nombre d'eclesiàstics, però també hi figuraven rellevants laics, que fundaren, entre 1161 i 1275, un seguit d'almoines que havien de ser l'embrió de la futura Almoina de la Seu.¹⁴²

Encara que l'objectiu de totes aquestes fundacions era comú, no ho era la forma d'assolir-lo, car el fundador podia bé disposar la distribució en el refectori de la Seu de certa quantitat d'àpats coincidint amb determinades celebracions, bé concretar el nombre d'indigents que hi havien de menjar diàriament. Així, el canonge Ramon de Vic establí que en el dia de cadascun dels dotze aniversaris que havia instituït a la Seu per commemorar el seu òbit fossin alimentats 50 necessitats, un total, doncs, de 600 dinars anuals,¹⁴³ mentre que el canonge Bertran Delfi, per exemple, preferí que un pobre mengés tots els dies de l'any en el dit refectori.¹⁴⁴ El canonge Ramon de Riera, en canvi, decidí combinar ambdós models de fundació en el seu testament en ordenar, d'una banda, que 50 indigents rebessin aliment el dia de la celebració de l'aniversari del seu traspàs i altres 50 necessitats el primer divendres de quaresma, i en assegurar, d'una altra, el sosteniment diari de dos pobres a la Seu.¹⁴⁵

Fos quin fos, no obstant, el model triat per dur a terme el nodriment dels indigents, la fórmula utilitzada per al seu finançament era sempre la mateixa: l'assignació d'uns béns immobles que proporcionessin una quantitat de rendes anuals suficient per a sufragar les despeses generades per la fundació. El canonge Pere d'Illa, per exemple, darrer

141. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoina...*, p.26.

142. Aquest grup és format, en concret, pel bisbe Berenguer de Palou (1217); els canonges Pere de Claramunt (1161), Ramon d'Hostalric (1210), el mestre Martí (1227), Ramon de Riera (1241), Ramon de Vic (1250), Bernat de Pereres (1259), Bertran Delfi (1261), Ferrer de Llor (1266) i Pere d'Illa (1272); el prevere Bernat de Santaaulàlia (1250); i els prohoms Ramon de Plegamans (1240), Guillem Vida (1254), Ramon Pere de Sarrià (1263), Jaume Gerard (1265), Pere de Torres (1269) i Pere Grony (1272), *Ibid.*, pp. 24-54.

143. ACB, *Dotalium*, I, fols. 116-117v.

144. ACB, *Dotalium*, I, fols. 65-66.

145. ACB, perg. 4-17-5.

dels fundadors i bon coneixedor dels entrevins econòmics de l'Almoïna, de qui havia estat el primer procurador,¹⁴⁶ li féu donació de l'honor de Vallldoriol, situat a la parròquia de Granollers, per tal d'alimentar diàriament tres pobres.¹⁴⁷ En un primer moment, l'administració de cadascuna d'aquestes fundacions era encomanada per l'impulsor a un almoïner, normalment un canonge, encara que excepcionalment fos designat com a tal un prevere beneficiat.¹⁴⁸ A partir, però, de la dècada dels seixanta, s'inicià un procés d'unificació de totes les almoïnes existents a la Seu, el qual havia de culminar amb la creació d'una sola administració, gestionada per dos canonges que actuaven de forma solidària i eren responsables davant del Capítol, segons fou acordat en la constitució de 10 de desembre de 1275, que donà carta de naturalesa a l'Almoïna de la Seu de Barcelona,¹⁴⁹ canalitzadora des de llavors de tots els llegats destinats a l'alimentació dels indigents.¹⁵⁰

La tasca assistencial dels eclesiàstics estudiats, en darrer lloc, no quedava reduïda tan sols a la creació d'hospitals i al sosteniment dels necessitats, sinó que abraçava també altres aspectes igualment importants, com ara l'atenció als pobres vergonyants, la dotació de donzelles sense recursos per tal de maridar-les i la redempció de captius. Al contrari, tanmateix, que molts de llurs coetanis, que acostumaven a disposar en els testaments una determinada suma de diners per atendre aquestes obres de caritat,¹⁵¹ els nostres testadors es decantaren

146. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoïna...*, pp. 47-48.

147. ACB, perg. 4-15-23.

148. Això és el que féu el prevere Bernat de Santaaulàlia, el qual seguí la via beneficiat oberta pel bisbe Berenguer de Palou en confiar-li precisament a ell l'administració de la seva almoïna, en tant que beneficiat del presbiterat instituït pel bisbe a l'altar de Sant Miquel de la Seu. En concret, Bernat de Santaaulàlia afegí dos pobres als dotze que havia assignat Berenguer de Palou al refectori de la Seu i encarregà la gestió de la seva fundació al prevere del segon benefici creat per ell en el dit altar de Sant Miquel, J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoïna...*, pp. 48-53 i ACB, perg. 4-3-91.

149. J. BAUCELLS: *La Gènesi de la Pia Almoïna...*, pp. 54-57.

150. Així, el canonge Guillem de Banyeres, jove, en nomenar hereu universal els pobres de Jesucrist, va disposar que tots els seus béns mobles i immobles passessin a mans dels procuradors de l'Almoïna a fi de donar de menjar als més necessitats (ACB, Pia Almoïna, *Testaments*, Sèrie 9, núm. 174a). El prevere Bernat de Fellines, en canvi, optà per instituir directament l'Almoïna de la Seu com a hereu universal (ACB, perg. 4-2-25).

151. Ho féu, però, excepcionalment el clergue Pere de Pedrinyà, el qual llegà 50

majoritàriament per afavorir-les amb bona part de llurs béns en instituir com a hereu universal els pobres de Jesucrist.¹⁵²

CONCLUSIONS

Malgrat les limitacions pròpies de l'anàlisi d'un nombre reduït de documents, la riquesa de les dades proporcionades pels testaments d'una vintena de membres del clergat secular de la Barcelona del dos-cents, essencialment canonges, beneficiats i preveres de la Seu, ens ha permès, d'una banda, apropar-nos a la realitat socioeconòmica dels homes que formaven part de l'estrat superior i de les jerarquies intermèdies de l'Església de la ciutat i, d'una altra, aprofundir en la comprensió de l'actitud amb la qual els eclesiàstics afrontaven la mort.

Procedents de la burgesia urbana i de la petita noblesa i la pagesia benestant del territori de la ciutat i de les contrades properes, els membres de l'alt clergat barceloní tenien en comú una situació econòmica acomodada, la qual els havia possibilitat fer front a les importants despeses que comportava l'ingrés i posterior promoció dins de l'estament eclesiàstic, ascens que havien realitzat sota la protecció d'un poderós laic o clergue, sovint de la mateixa família. Homes profundament arrelats a l'època en què vivien, aquests eclesiàstics saberen treure profit de la intensa activitat econòmica de la Barcelona dotzentista, participant en el món dels afers mercantils, a través d'inversions altament rendibles en societats i comandes comercials, o introduint-se en el mercat de capitals, mitjançant negocis menys fructífers però molt segurs com els préstecs de diners o la compra-venda de rendes *ad tempus*. Els guanys obtinguts amb aquestes operacions financeres incrementaren la fortuna personal dels nostres clergues, la qual fou esmerçada bastir un sòlid patrimoni immobiliari,

---

sous als pobres vergonyants, 200 sous a la redempció de captius i 300 sous a maridar donzelles pobres, ACB, perg. 4-15-110.

152. Així, en les seves darreres voluntats, el prevere Bernat de Miralles, havent nomenat hereu universal els pobres de Jesucrist, ordenà als seus marmessors que distribuïssin entre les pies causes que consideressin més oportunes tots aquells béns que no havien estat objecte d'un llegat específic, a fi de beneficiar la seva ànima i les dels seus parents i benefactors, ACB, perg. 4-2-39.

concentrat bàsicament en la ciutat i en les parròquies veïnes, a fi de garantir-los la percepció anual del major nombre de rendes possible.

A causa del caràcter quasi expiatori que la profunda religiositat de la societat baix-medieval atorgava al testament, vist com l'última oportunitat d'un home per a purificar la seva ànima i cercar la compassió divina, els eclesiàstics estudiats distribuïren en llurs darreres voluntats el gruix de llur riquesa entre fundacions de tipus espiritual —com la dotació de presbiterats, la celebració d'aniversaris i la institució de llànties votives— i de caire assistencial —com el finançament d'hospitals i l'alimentació d'indigents—, tot designant majoritàriament com a hereu universal els pobres de Jesucrist. D'aquesta manera, la importància del patrimoni que havien acumulat en vida va permetre als membres de l'alt clergat barceloní assolir plenament els objectius que s'havien fixat per a després de la mort: facilitar la redempció de llurs pecats, perpetuar llur memòria entre els homes, mitigar la misèria dels pobres i posar en mans de l'Església bona part de llurs béns.